

ΛΑΪΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ ΚΑΙ ΤΟ ΕΘΙΜΟ ΤΟΥ ΛΑΖΑΡΟΥ ΣΤΟ ΦΩΤΕΙΝΟ (ΝΕΑ ΤΣΙΟΥΚΑ) ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Η ανάπτυξη για αιώνες ίδιων οικονομικών δραστηριοτήτων, η επιδίωξη ίδιων ή και κοινών οικονομικών και πολιτιστικών στόχων οδηγεί στη δημιουργία ίδιας κοινωνικής συμπεριφοράς και ζωής, που εκφράζεται είτε στο επίπεδο των ατομικών αρετών, όπως π.χ. η εργατικότητα, είτε στο επίπεδο των συλλογικών εκδηλώσεων. Κι αυτές οι συλλογικές εκδηλώσεις, όταν οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες μένουν αναλλοίωτες για αιώνες, αποκρυσταλλώνονται, σταθεροποιούνται και παρουσιάζονται ως ήθη, έθιμα, παραδόσεις, τραγούδια, δρώμενα κ.λπ. Κι επειδή στο σύνολό τους οι ελληνικοί πληθυσμοί ζούσαν κάτω από ίδιες συνθήκες στο πλαίσιο των μικρών τους κοινοτήτων, ιδιαίτερα τα χρόνια της οθωμανικής κατοχής, γι' αυτό το σύνολο των παραδόσεων, ηθών και εθίμων παρουσιάζουν μια ομοιότητα. Είναι οι κοινές παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα του ελληνικού λαού. Όμως και κάθε περιοχή ή κάθε κοινότητα είχε και τις ιδιαιτερότητές της, που αντανάκλουν στη δική τους ζωή, στα δικά τους ήθη και έθιμα, στο δικό τους λαϊκό πολιτισμό. Αυτό τονίζει επιγραμματικά και η παροιμία «κάθε χώρα και ζακόνι, κάθε μαχαλάς και τάξη».

Μέχρι το β' παγκόσμιο πόλεμο οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες των ελληνικών κοινοτήτων, και συνεπώς τα έθιμα και οι παραδόσεις, παρέμειναν σχεδόν αμετάβλητες. Είχαν πάρει μια τελετουργικότητα, την οποία δεν τολμούσε εύκολα να την αλλάξει κανείς, αφού εκπροσωπούσαν τον ίδιο τρόπο ζωής, τις ίδιες ανάγκες που τα δημιουργήσε. Η ριζική όμως αλλαγή των οικονομικών συνθηκών και του τρόπου ζωής και η ραγδαία αστικοποίηση του πληθυσμού, μετά το 1950, είχε ως αποτέλεσμα τη διάλυση του κατεξοχήν φορέα του παραδοσιακού πολιτισμού, του χωριού, ιδιαίτερα του ορεινού και νησιωτικού. Μέσα σε 15-20 χρόνια, λιγότερο δηλαδή από μία γενιά, διαλύθηκε ο τρόπος ζωής ενός λαού, ο οποίος είχε κρατήσει αιώνες πολλούς, για να μην πούμε χιλιετίες.

Από εκείνη την παραδοσιακή ζωή δε μένουν παρά ελάχιστες εκδηλώσεις φολκλορικού κυρίως χαρακτήρα, που βέβαια δεν έχουν καμιά σχέση με τα παραδοσιακά έθιμα, τα λαϊκά δρώμενα, αφού τόσο οι εκδηλώσεις όσο και οι στόχοι αυτών των εθίμων είναι εντελώς διαφορετικοί. Δεν πρόκειται για βίωμα, αλλά για παράσταση, που αποσκοπεί στη δημιουργία θορύβου για την προσέλκυση τουριστών. Πάρτε για παράδειγμα το μπουρανί του Τυρνάβου. Από λαϊκό τελετουργικό δρώμενο κατάντησε μία πανηγυρτζιδική εκδήλωση.

2. ΤΑ ΛΑΪΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ

Τι είναι όμως το λαϊκό δρώμενο; Είναι ένα έθιμο, μία πράξη ομαδική, στην οποία συμμετέχουν, παίζοντας διάφορους ρόλους ο καθένας, μία μικρή ή μεγάλη ο-

μάδα ατόμων ή κι ένα ολόκληρο χωριό. Σε πρωτοβάθμια μορφή έχει «μία τελετουργική μορφή και μία ημερολογιακή δέσμευση».¹ Το λαϊκό δρώμενο, δηλαδή το έθιμο, προϋποθέτει τη συναισθηματική συμμετοχή του ατόμου. Αυτός που συμμετέχει πιστεύει στο έθιμο και στην αξία του, χαίρεται, πάσχει, υποφέρει, βιώνει την ομαδική πράξη. Δεν είναι απλά ένας θεατής, ένας παρατηρητής. Πιστεύει σ' αυτό και συμβάλλει στην εκδήλωσή του παίζοντας κάποιο ρόλο. Για εκείνον που δεν πιστεύει και δεν συμμετέχει συναισθηματικά, το λαϊκό δρώμενο μπορεί και να φαίνεται ακατανόητο.

Τα λαϊκά δρώμενα μπορεί να χωριστούν σε δυο κατηγορίες. Σ' αυτά που έχουν θρησκευτικό και σ' αυτά που έχουν κοινωνικό χαρακτήρα. Οι στόχοι ενός εθίμου προσδιορίζουν και το χαρακτήρα του. Τα θρησκευτικά δρώμενα είναι στην πραγματικότητα μία θρησκευτική τελετουργία, με την οποία αυτοί που συμμετέχουν ανοίγουν ένα διάλογο με το θεό ή με τις θεοποιημένες φυσικές δυνάμεις, π. χ. τη βροχή, τον ήλιο κ.λπ., και προσπαθούν είτε να τον ευχαριστήσουν για κάποια ευεργεσία του, είτε να τον παρακαλέσουν ν' αποτρέψει ή να σταματήσει κάποια συμφορά, όπως μία αρρώστια, είτε να προκαλέσουν την ευεργετική παρέμβασή του. Από τα χριστιανικά δρώμενα άλλα έχουν προχριστιανική, ειδωλολατρική αρχαιοελληνική προέλευση κι άλλα είναι χριστιανικά.

Πολλές φορές δύο διαφορετικά δρώμενα, ένα ειδωλολατρικό κι ένα χριστιανικό, έχουν τον ίδιο στόχο. Χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα είναι οι τελετουργίες που γίνονται σε περίπτωση παρατεταμένης ανομβρίας, οι οποίες σκοπό έχουν να προκαλέσουν τη βροχή. Χριστιανικές είναι η λιτανεία για τη βροχή και τα *σίχνα*, με ειδωλολατρικό όμως υπόβαθρο, ενώ η *περπερούνα* είναι καθαρά ειδωλολατρικό.

Στα χριστιανικά θρησκευτικά δρώμενα ανήκουν και τα έθιμα εκείνα, που έχουν αρχαιοελληνική ειδωλολατρική προέλευση, αλλά επειδή υπηρετούσαν απόλυτα στόχους της χριστιανικής θρησκείας, εντάχθηκαν οργανικά στις χριστιανικές τελετουργίες. Ο *Επιτάφιος Θρήνος*, π. χ. (Σήμερα μαύρος ουρανός), που τραγουδιέται τη Μ. Παρασκευή από γυναίκες και κορίτσια μπροστά στον Επιτάφιο, κι όχι από παπάδες και ψαλτάδες, δεν είναι τίποτα άλλο από ένα κανονικό μοιρολόι προσαρμοσμένο στο συγκεκριμένο νεκρό, το Χριστό, με μουσική λαϊκή, δημοτική, κι όχι θρησκευτική. Η λαϊκή του προέλευση φαίνεται κι από το ποιητικό μέτρο του τραγουδιού, που είναι το ιαμβικό 15σύλλαβο, μέτρο που δεν χρησιμοποιείται στους χριστιανικούς ύμνους.

Σήμερα μαύρος ουρανός, σήμερα μαύρη μέρα.

´ - ´ - ´ - ´ - ´ - ´ / - ´ - ´ - ´ - ´ - ´

όπως, Ο Όλυμπος κι ο Κίσαβος τα δυο βουνά μαλώνουν.

Σε απόκλιση από την περίπτωση του *Επιταφίου* βρίσκονται τα έθιμα εκείνα, τα οποία είναι ενταγμένα στο εορτολόγιο της ορθόδοξης παράδοσης, αλλά είναι έξω από τη χριστιανική τελετουργία. Η σύνδεση με το εορτολόγιο είναι εντελώς τυπική και επιφανειακή. Το έθιμο ήταν αρχαιοελληνικό ειδωλολατρικό με βαθιές ρίζες στη

---

1. Βάλτερ Πούγχερ, *Θεωρία του λαϊκού θεάτρου*, Αθήνα 1985, 13.

λαϊκή παράδοση. Η επίσημη Εκκλησία, μη μπορώντας να το εξοβελίσει, εξαφανίσει, σοφά ενεργώντας, το συνέδεσε με κάποια χριστιανική γιορτή. Δεν επηρέασε όμως καθόλου την ουσία του εθίμου. Οι στόχοι και το τελετουργικό του παρέμειναν βαθύτατα ειδωλολατρικά. Τέτοια π. χ. ήταν το έθιμο του «Ζαφείρη»,² που γινόταν στην Ήπειρο, καθώς και το έθιμο της «Λαζαρίνας», που γινόταν μέχρι πριν από λίγα χρόνια στο χωριό Φωτεινό (Νέα Τσιούκα) των Τρικάλων, στα νότια Χάσια, και το οποίο θα παρουσιαστεί στη συνέχεια.

Οι περιπτώσεις, που μέχρι τώρα αναφέρθηκαν, ανήκουν στα θρησκευτικά λαϊκά δρώμενα. Στη δεύτερη κατηγορία, όπως αναφέρθηκε, ανήκουν τα δρώμενα με κοινωνικό και απόλυτα κοσμικό χαρακτήρα. Έχουν όλα τους προχριστιανική, ειδωλολατρική, προέλευση. Διατηρούν τόσο τους αρχικούς τους στόχους, όσο και την αρχική τους πρωτόγονη τελετουργία. Τέτοιο π. χ. είναι το αποκριάτικο φαλλικό έθιμο της Κρασιάς του Ολύμπου.³

Για να κατανοήσουμε καλύτερα κάθε μια από τις επιμέρους κατηγορίες εθίμων που αναφέρθηκαν, θα γίνει προσπάθεια να περιγραφεί και αναλυθεί με συντομία ένα έθιμο για κάθε περίπτωση.

Αναφέρθηκε πιο πάνω ότι κάθε έθιμο, θρησκευτικό ή μη, υπηρετεί μία ψυχική και κοινωνική ανάγκη, έχει ένα στόχο. Οι άνθρωποι που συμμετέχουν σ' αυτό επιδιώκουν να πετύχουν κάτι. Έτσι, όταν υπήρχε παρατεταμένη ανομβρία, οι κάτοικοι του χωριού, προκειμένου να προκαλέσουν βροχή, προέβαιναν σε τρεις διαφορετικές τελετουργικές πράξεις, που έδιναν το στίγμα της ψυχοσύνθεσης του Νεοέλληνα, από τη μια του χριστιανού κι από την άλλη του ειδωλολάτρη. Ως χριστιανός μέσω της οργανωμένης Εκκλησίας παρακολουθεί την ειδική λιτανεία-παράκληση, με την οποία πιστεύει ότι ο θεός θα παρέμβει στα φυσικά φαινόμενα, θ' ανατρέψει τους φυσικούς νόμους και θα στείλει τη βροχή. Λειτουργεί δηλαδή εδώ το σχήμα: *παράκληση (ικεσία)-απόδοση του ζητούμενου*. Πρόκειται για μία πολύ βαθιά ριζωμένη πίστη σε όλους τους λαούς, σε όλες τις θρησκείες. Περισσότερο να σχολιαστεί ο μυσταγωγικός τρόπος, με τον οποίο παρακολουθούν όλοι οι πιστοί τη λιτανεία.

Ειδωλολατρικό αρχικά, προσαρμοσμένο όμως στα δεδομένα του Χριστιανισμού, είναι και ένα άλλο έθιμο της Κρασιάς του Ολύμπου, αλλά και άλλων περιοχών, τα *σίχνα*,⁴ κατά το οποίο, σε περίοδο ανομβρίας, οι κάτοικοι έβγαζαν από τις εκκλησίες όλες τις εικόνες και τις γύριζαν στους δρόμους του χωριού. Μπροστά προχωρούσαν τα εξαπτέρυγα, ύστερα τα εικονίσματα και τέλος όλο το χωριό, που έψελνε επαναλαμβάνοντας το «Κύριε ελέησον». Το έθιμο είναι βέβαια αρχαιοελληνικό. Μόνο που στη θέση των εικόνων οι κάτοικοι της αρχαίας πόλης είχαν το άγαλμα ή το ξόανο, το ξύλινο δηλαδή άγαλμα του πολιούχου θεού-θεάς, π. χ. της Αθηνάς ή της Άρτεμης.

Το έθιμο όμως για την ανομβρία, το οποίο κράτησε απόλυτα την ειδωλολατρική

---

2. Margaret Alexiou (μετ. Δ. Γιατρομανωλάκης - Π. Ροϊλός), *Ο τελετουργικός θρήνος στην ελληνική παράδοση*, ΜΙΕΤ, Αθήνα 2002, 146-51.

3. Γιάννης Μπασλής, «Φαλλικά έθιμα της Αποκριάς στην Κρασιά Ολύμπου», *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Λαρισαϊκών Σπουδών*, Λάρισα 1992, 251-262.

4. Γιάννης Μπασλής, *Κρασιά Ολύμπου*, Αθήνα 1990, 152.

του μορφή για χιλιετίες, διατηρήθηκε μέχρι τη δεκαετία του 1960, χωρίς να επηρεαστεί καθόλου από τη χριστιανική θρησκεία, κάτι που δείχνει την παγανιστική, ειδωλολατρική ελληνική πλευρά της ψυχής του Νεοέλληνα, είναι η «Πιρπιρούνα».

Η Πιρπιρούνα είναι αποκλειστικά γυναικείο έθιμο. Δεν παίρνουν μέρος σ' αυτό άντρες. Οι γυναίκες που αποφάσιζαν να φτιάξουν πιρπιρούνα διάλεγαν ένα φτωχό κορίτσι του χωριού και έδεναν στη μέση του ένα σχοινί. Από το σχοινί αυτό κρεμούσαν βούζια (φύλλα ενός ποώδους φυτού), σκέπαζαν ύστερα με ένα μαντίλι το πρόσωπο του κοριτσιού, για να μη γνωρίζεται, και του φορούσαν μία μπλούζα, για να μη βρέχονται τα ρούχα του. Στο κεφάλι του τοποθετούσαν ένα ταψί ανάποδα. Ύστερα ξεκινούσε όλος ο γυναικείος θίασος. Μπροστά τραβούσε η Πιρπιρούνα και ακολουθούσαν οι γυναίκες με τα κορίτσια. Γύριζαν όλο το χωριό και τραγουδούσαν το τραγούδι της πιρπιρούνας.

*Πιρπιρούνα πιρπατεί
του Θεό παρακαλεί.*

*-Θε μου, ρίξι μια βρογχή,
μια βρογχή, μια σιγανή,
στα στάρια, στα βαμπάκια,
τς Γιουργουλούς⁵ τα καλαμ'κάκια.⁶
Γιουργουλού μι του τσαπί
Φκιάν' αυλάκια να ντιαβεί.⁷*

Μπροστά από κάθε σπίτι η Πιρπιρούνα σταματούσε περιμένοντας να ρίξει η νοικοκυρά, από το μπαλκόνι ή από το παράθυρο, μία κανάτα νερό επάνω στο ταψί της. Μερικά κορίτσια μάζευαν από τα σπίτια χρήματα, σιτάρι, καλαμπόκι κ.λπ. Όλα αυτά τα αγαθά τα έδιναν στο τέλος στο κορίτσι-Πιρπιρούνα.

Από τη σύντομη περιγραφή του εθίμου φαίνεται καθαρά ότι το έθιμο είναι ειδωλολατρικό και το τραγούδι θρησκευτικό προχριστιανικό, διότι:

1. Η ίδια η Πιρπιρούνα, το μεταμφιεσμένο δηλαδή κορίτσι, είναι η προσωποποίηση της ξηρασίας, του πυρός, που αναζητεί νερό, το οποίο θα έρθει από τον ουρανό.

2. Η Πιρπιρούνα παρακαλεί το Θεό, στην ουσία παρακαλεί τη φύση, τον ουρανό, να κάνει ό,τι κάνουν οι νοικοκυρές, να ρίξει δηλαδή νερό με τον ίδιο τρόπο που αυτές ρίχνουν νερό πάνω στο ταψί της. Εδώ δηλαδή έχουμε την έμφυτη, κατά τον Αριστοτέλη,⁸ τάση του ανθρώπου να μιμηθεί τη φύση ή να την εκβιάσει να μιμηθεί αυτή τις ενέργειες του ανθρώπου.

3. Στο τραγούδι όλοι οι καρποί της γης ανήκουν στη Γιουργουλού, η οποία αποτελεί προσωποποίηση της Γεωργίας, δηλαδή την άλλη ονομασία της θεάς Δήμητρας, που περιμένει τη βροχή.

4. Το μέτρο του ποιήματος είναι το σπάνιο στη νεοελληνική ποίηση τροχαϊκό

---

5. Γιουργουλού· γεωργία.

6. Καλαμ'κάκια < καλαμπουκάκια < καλαμπούκια < καλαμπόκια.

7. Ντιαβεί διαβεί, διέλθει.

8. *Περί Ποιητικής* δ', 2-4, σ. 1448

εφτασύλλαβο.

Πίρ πι ρούνα πίρπατεί

Το μέτρο αυτό έχουν μόνο τα δημοτικά τραγούδια, τα οποία αναφέρονται σε ειδωλολατρικά έθιμα κι έχουν προχριστιανική προέλευση, π. χ.

Πώς το τρίβουν το πιπέρι
οι διαβολοκαλογέροι⁹

Όσοι συμμετέχουν στην τελετουργία παίζουν ένα συγκεκριμένο ρόλο, τον οποίο θεωρούν πολύ σημαντικό. Πιστεύουν σ' αυτόν.

α. Το κορίτσι που ντύνεται Πιρπιρούνα.

β. Ο χορός των γυναικών και κοριτσιών που ακολουθεί την Πιρπιρούνα.

γ. Οι νοικοκυρές που περιμένουν να περάσει η πομπή κάτω από το μπαλκόνι, για να ρίξουν το νερό και να προκαλέσουν τη φύση.

3. ΤΟ ΕΘΙΜΟ ΤΟΥ ΛΑΖΑΡΟΥ ΣΤΟ ΦΩΤΕΙΝΟ ΤΩΝ ΤΡΙΚΑΛΩΝ

Ένα καθαρά αρχαιοελληνικό, παγανιστικό, τελετουργικό δρώμενο, «το ξεπροβόδισμα του Λαζάρου», ενσωματωμένο όμως στα έθιμα τα σχετικά με τη νεκρανάσταση του Λαζάρου, τα οποία διαρκούσαν τρεις μέρες, λάβαινε χώρα μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1960 στο χωριό Φωτεινό, στα νότια Χάσια του νομού των Τρικάλων.

Την Παρασκευή, παραμονή της γιορτής του Λαζάρου, μία ομάδα από δέκα κορίτσια του χωριού, 12-17 χρόνων, έπαιρναν ένα καλάθι και πήγαιναν στο σπίτι του παπά. Εκεί τραγουδούσαν το παρακάτω τραγούδι.

*Πάνω στη μοσχομηλιά, κάτω στ' άγιο κλήμα
εκεί κοιμάτ' ι δέσποτας μι του χαρτί στου χέρι.
Κοιμάται, δε διανώνεται¹⁰ στο νου του δεν το βάζει
κι κάνας¹¹ δεν αλόιασι¹² να πάει να τον ξυπνήσει.
Κι η Παναγιά η Δέσποινα πάει να τον ξυπνήσει.
- Σήκου, σήκου, βρε δέσποτα, κι μη βαριά κοιμάσι.
Τα μοναστήρια σήμαναν κι ν' ικκλησιές ντιαβάζουν¹³
κι τα δασκαλοπαίδια¹⁴ σου ντιαβάζουν τα Βαγγέλια.*

9. Βλ. Δ. Πετρόπουλος, *Λαογραφία*, Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Θεσσαλονίκη 1970, 202-203.

10. Διανώνεται· διανοείται.

11. Κάνας κανένας.

12. Αλόιασε < λόγιασε· σκέφθηκε, συλλογίσθηκε.

13. Ντιαβάζουν· διαβάζουν, μελετούν.

14. Δασκαλοπαίδια· μαθητές του σχολείου.

Μετά το σπίτι του παπά επισκέπτονταν και άλλα σπίτια, όσα προλάβαιναν μέχρι να σουρουπώσει. Η κάθε νοικοκυρά έβαζε στο καλάθι βρασμένο καλαμπόκι, το οποίο είχε προετοιμάσει ειδικά για την περίπτωση, καθώς και αβγά και ξυλοκέρατα (χαρούπια). Έτσι τελείωνε αυτή η μέρα. Την επόμενη μέρα το πρωί, το Σάββατο του Λαζάρου, ξανασυγκεντρώνονταν τα κορίτσια, χωρίς όμως το καλάθι. Έπαιρναν τα σπίτια στη σειρά πιασμένα τρία-τρία και τραγουδούσαν *Λαζαριάτικα* τραγούδια, προσδοκώντας αυτή τη φορά όχι βρασμένο καλαμπόκι και ξυλοκέρατα, αλλά κάποιο νόμισμα, δεκάρα ή πενήνταράκι. Τα κορίτσια σε κάθε σπίτι τραγουδούσαν διαφορετικό τραγούδι, ανάλογα με το αν η οικογένεια είχε ανύπαντρο κορίτσι ή αγόρι, αρραβωνιασμένο, στο στρατό, αν σπούδαζε κ.λπ.

1. Στο δρόμο για το σπίτι που έχει ανύπαντρη κόρη.

*Πάμε στην κόρη, πάμε, πάμε στη μαυρομάτα.
Τη βρίσκω που κοιμάται ψηλά στο κρεβατάκι.*

2. Για ανύπαντρο κορίτσι.

*Μάνα μ', τη θυγατέρα σου, μάνα μ', τη μαναχιά¹⁵ σου,
την έλουξες, τη χτένιξες, στα σύννεφα τη στέλνεις.
Και σκόρπισαν τα σύννεφα κι φάνγκι¹⁶ αυτήν η κόρη.
Κι φάνγκαν τα σγουρά μαλλιά, τ' αρχοντικά πλιξίδια.*

3. Για κόρη αρραβωνιασμένη.

*Μαρή κουντουπλιγμένη, μικρή 'ραβωνιασμένη,
Σε κράζ¹⁷ η πιθιρά σου, για να τη φκιάσεις γιόμα,¹⁸
γιόμα να γιουματίσει, δείπνο, για να δειπνήσει.*

4. Στο δρόμο για το σπίτι που έχει ανύπαντρο αγόρι.

*Ως πότε νιος κι ανύπαντρος, ως πότε παλικάρι;
Ως πότε πέτρα πελεκεί και τσίντζιλο¹⁹ κλωνάρι;*

5. Για παιδί που πάει στο σχολείο.

*Η μάνα που 'χ' έναν ιγιό, μικρό κι χαϊδιμένο,
τονν έλουξι, τονν χτένιξι, στου δάσκαλου τονν στέλνει.
Κι ου δάσκαλους τονν έδιρني μι μια χρυσή βιργούλα.
Κι αυτός παραπονεύτηκε, στη μάνα του πααίνει.
Κι η μάνα του τονν δέχουνταν όξον μακριά 'π' την πόρτα.
-Πιδί μ', πού 'νι τα γράμματα, πιδί μ' πού 'νι ου νους σου;*

---

15. Μαναχιά: μοναχή, μοναχοκόρη, μονάκριβη.

16. Φάνγκι < φάνγκε < φάνηκε.

17. Κράζει: καλεί, φωνάζει.

18. Γιόμα: γεύμα, μεσημεριανό φαγητό.

19. Τσίντζιλο: λεπτό.

-Τα γράμματά 'νι στον χαρτί κι ου νους μου περιδιάβει.²⁰
Περιδιαβεί, περιστρατεί πέρα στις μαυρομάτες,
πό 'χουν το μάτι σαν ιλιά, το φρύδι σα γαιϊτάνι,
το δόλιο το ματόκλαδο σαν κρότσι από μαντίλι.

6. Για γραμματιζούμενο.

Γραμματικός εκάθονταν απάνω σι άσπρη πέτρα
κι έγγραφε και κοντύλιαζε τρισόκλωνη μελάνη.
Και σειάστηκαν²¹ τα χέρια του και χύθηκι η μελάνη
κι βάψαν τα ρουχίτσια²² του, τ' άσπρα του, τα καλά²³ του.
-Ποιος έχει σκάμα²⁴ κι θιρομό, να πλυν' ι νιος τα ρούχα;
Να πλυν' ι νιος τα ρούχα του, τ' άσπρα του, τα καλά του.
Κι κόρη απού τον αγαπεί, κι η κόρη απού τον θέλει,
αυτή έχει σκάμα κι θιρομό να πλυν' ι νιος τα ρούχα.

7. Για ξενιτεμένο.

Ξινιτεμένο μου πουλί και παραπονεμένο,
η ξενιτιά σε χαίρεται κι η μάνα τον καημό της.
-Τι να σι στείλω, ξένε μου, αυτού στα ξένα που 'σαι;
Σι στέλνου μήλου, σιέπιτι,²⁵ κυδώνι, μαραγκιάξει,²⁶
σι στέλνου κι του δάκρυ μου σι ένα λινό μαντίλι.
Σι εννιά ποτάμια το 'ριχνι, σι δέκα δε ζιβούσε.²⁷
Περδίκα πάει να πιει νερό κι ανάψαν τα φτερά της.
Παίρνει τα πλάγια απού²⁸ βοσκει κι ανάψαν τα χορτάρια.

8. Για μικρό παιδί στην κούνια.

Ένα μικρό, μικρούτσικο, μικρό στη σαρμανίτσα²⁹
έχει σαρμάντσα παρδαλιά, φασκιά³⁰ μαλαματένια.
Τρεις βαϊοπούλες³¹ το κουνούν και τρεις το κανακεύουν.
Η μια την άλλην έλιγι, η μια την άλλη λέει:
-Το τι να τ' αγοράσουμε;

---

20. Περιδιάβει: περιδιαβάξει.

21. Σειάστηκαν: σείστηκαν, κουνήθηκαν.

22. Ρουχίτσια < ρούχα.

23. Καλά ρούχα: η επίσημη, γιορτινή, ενδυμασία.

24. Σκάμα: η αλισίβα για το πλύσιμο των ρούχων.

25. Σιέπιτι < σέπεται, σήπεται, σαπίζει.

26. Μαραγκιάξει: μαραίνεται.

27. Ζιβούσε: έσβηγε, καθάριζε.

28. Απού < οπού, όπου.

29. Σαρμανίτσα < σαρμάντσα: παιδικό λίκνο, κούνια.

30. Φασκιά: το πανί με το οποίο τύλιγαν (φάσκινωναν) το μωρό.

31. Βαϊοπούλες < βάγιες: υπηρέτριες.

-Κυπράκια και κουδούνια,
για να τ' ακούει η πατέρα του, να χαίρετ' η καρδιά του,
για να τ' ακούει η μάνα του, να χαίρετ' η καρδιά της.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η παρέα των κοριτσιών επέλεγε μία για αρχηγό, την οποία αποκαλούσαν *Πρώτη*. Το απομεσήμερο όλα τα κορίτσια, έχοντας τελειώσει τις δουλειές του σπιτιού τους, συγκεντρώνονταν στο σπίτι της Πρώτης και μοιράζονταν τα καλούδια, τα χρήματα και γενικά ό,τι είχαν συγκεντρώσει. Ύστερα, κρατώντας το κάθε κορίτσι από ένα κάνιστρο, πήγαιναν στο χώρο, όπου οι εκκλησιαστικοί επίτροποι είχαν συγκεντρώσει κλαδιά βέργιας. Συνήθως ο χώρος αυτός ήταν η πλατεία. Βάζοντας στο κάνιστρο αρκετά κλαδιά, τα μετέφεραν στην εκκλησία με τρόπο τελετουργικό, ενώ τραγουδούσαν το ακόλουθο τραγούδι.

*Βάιες μου, βαΐτσες μου,
πάρτε, χαμηλώσετε,
να σας πάρ'ν οι όμορφες,
να σας παν στην εκκλησιά.*

Την Κυριακή των Βαΐων, μετά το τέλος της λειτουργίας, τα κορίτσια έστηναν χορό στο προαύλιο της εκκλησιάς, τραγουδώντας δυο τραγούδια, ενώ ο κόσμος ολόγυρα παρακολουθούσε.

*Ένα πουλάκι ξέβγαινε απ' τ' Άραχνου³² τ' ανάθι.³³
Ούτε σε πέτρα ακούμπησε ούτε σε μαρμαρίτσι.³⁴
Εκεί που πάει κι ακούμπησε στην εκκλησιά, στ' αϊ-βήμα,
τρέχουν μανούλες να το ιδούν, να το καλορωτήσουν.
-Το τι καλό, πουλάκι μου, απ' τ' Άραχνου τ' ανάθι;
-Το τι καλό γυρεύιτι απ' τ' Άραχνου τ' ανάθι;
Εκεί χορός δε γένιτι ούτε και πανηγύρι.
Εκεί 'ν' αντάρα και βροχή κι ένα βαρύ σκοτάδι.
Εκεί 'ν' οι νύφες οι καλές σαν τις μηλιές κομμένες,
τα παλικάρια τα καλά σα δέντρα κλαρισμένα.*

Το απόγεμα της ίδιας μέρας, γύρω στις 3 μ. μ., όλες οι *Λαζαρίνες* συγκεντρώνονταν στο μεσοχώρι (πλατεία), έχοντας ριγμένο στους ώμους τους ένα μεγάλο μαύρο μαντίλι με κρόσσια. Εκεί, για μισή περίπου ώρα, χόρευαν τραγουδώντας κάποια σχετικά *λαζαριάτικα* τραγούδια. Ύστερα, σχηματίζοντας πομπή, ξεκινούσαν για το «ξεπροβόδισμα του Λάζαρου», όπως έλεγαν, και κατευθύνονταν τραγουδώντας σε μία τοποθεσία, στην οποία υπήρχαν μικροί θάμνοι (βατσιουνιές), που βρίσκεται λίγο έξω από τον οικισμό. Στη διαδρομή έκαναν τρεις στάσεις. Σε κάθε στάση γύρι-

32. Άραχνος · γεμάτος αράχνες, μετφ. ερειπωμένος, ελεεινός, ο κάτω κόσμος.

33. Ανάθι· η λέξη αυτή είτε είναι σύντμηση της λέξης *ανάθε(μα)* > *ανάθι*, είτε παράκουσμα της φράσης *τα βάθη* > *τανάθη* > *τ' ανάθι*. < *ανάθημα* (;).

34. Μαρμαρίτσι· μικρό μάρμαρο.

ζαν το πρόσωπό τους προς το χωριό και, ανεμίζοντας τα μαντίλια με τα δυο χέρια πάνω από το κεφάλι, φώναζαν:

- Γύρνα πίσου, Λάζαρι, σι κλαιν οι Λαζαρίνις.

Το τραγούδι που τραγουδούσαν οι Λαζαρίνες στη διαδρομή ήταν το ακόλουθο:

*- Καρδίστε,³⁵ παλικάρια μου, να μην ξαρματωθείτε.
Ρίξτε τσιλίκι³⁶ στην καρδιά και σίδερο στα στήθη.
Μας έφυγε ο Λάζαρος κι άλλη χρονιά δε θα 'ρθει.
- Γύρνα πίσου Λάζαρι, σι κλαιν οι Λαζαρίνις.*

Σαν έφταναν στον προορισμό τους, σχημάτιζαν έναν κύκλο, σκόρπιζαν και κάθε κοπέλα σταματούσε μπροστά σε μια βατσιουνιά. Εκεί, θρηνώντας και τραγουδώντας μοιρολόγια, απέθεταν πάνω στη βατσιουνιά κλωστές για τους πεθαμένους της οικογένειας. Μ' αυτή την ενέργεια πίστευαν πως έστελναν χαιρετίσματα στους αγαπημένους τους νεκρούς. Αφού ολοφύρονταν κάμποση ώρα κι ερχόταν έτσι η κάθαρση, σχηματίζοντας και πάλι πομπή, επέστρεφαν στο χωριό σιωπηλές. Έτσι ολοκληρώνόταν το έθιμο. Ήταν η ώρα που σουρούπωνε.

Τα λαζαριάτικα δρώμενα μπορούν να διακριθούν σε δύο ενότητες. Η πρώτη περιλαμβάνει τα δρώμενα της Παρασκευής και του Σαββάτου, τα οποία έχουν ένα χαρούμενο, θα λέγαμε, χαρακτήρα και είναι όμοια με τα Κάλαντα των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς. Η δεύτερη ενότητα περιλαμβάνει τα δρώμενα της Κυριακής και αποτελεί μία τελετουργία η οποία διαδραματίζεται σε τέσσερες φάσεις. Στην πρώτη, με το χορό στην πλατεία, οι γυναίκες προετοιμάζονται συναισθηματικά για το θρήνο που θ' ακολουθήσει. Στη β' φάση, κατά την πορεία προς τους θάμνους, έχουμε την επίκληση προς το Λάζαρο να ξαναγυρίσει στη ζωή. Στην γ', μπροστά στους θάμνους, κορυφώνεται η συναισθηματική έξαρση με τους θρήνους και τις κλωστές, τις οποίες κάθε γυναίκα στέλνει στους αγαπημένους της νεκρούς. Τέλος, η συναισθηματική εκτόνωση και η κάθαρση έρχεται με τη σιωπηλή επιστροφή στο σπίτι.

4. ΤΑ ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΛΑΖΑΡΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΑΔΩΝΕΙΑ

Ο θρήνος για το νεκρό Λάζαρο, όπως αυτός διαδραματίζεται ως έθιμο στο Φωτεινό των Χασίων, έχει πάρα πολλές ομοιότητες με την τελετή που γινόταν στην Αρχαιότητα για το νεκρό Άδωνη, ο οποίος ήταν ένας πολύ όμορφος νέος, φίλος της θεάς Αφροδίτης, που σκοτώθηκε από ένα αγριογούρουνο. Η Αφροδίτη πέτυχε από το Δία ο Άδωνης να μένει τους 4 μήνες του χειμώνα στον Άδη και τους υπόλοιπους ν' ανεβαίνει στη γη. Για το θάνατο και την επάνοδό του στη γη, την ανάστασή του, κάθε χρόνο γινόταν ειδική τελετή από γυναίκες, που μοιρολογούσαν το νεκρό Άδωνη και με λυμένα μαλλιά, λυσίκομες, τον καλούσαν να γυρίσει πίσω στη ζωή.

---

35. Καρδίστε: πάρτε θάρρος, κάντε κουράγιο.

36. Τσελίκι < τ. celik' ατσάλι, χάλυβας.

Αναπαράσταση του ξεπροβοδίσματος του Λαζάρου στο Φωτεινό των Χασίων, το 1979.

Ο θρήνος για το νεκρό Λάζαρο είναι στην πραγματικότητα η συνέχεια ενός σημαντικού είδους αρχαίου θρήνου για το θάνατο θεών ή ηρώων, που κι αυτός είναι συνυφασμένος με το τελετουργικό της νεκρικής τελετής και το θρήνο για το νεκρό, ο οποίος επιτελούσε διπλή λειτουργία: στο αντικειμενικό επίπεδο να τιμήσει και εξευμενίσει το νεκρό, ενώ στο υποκειμενικό να δώσει έμφαση σ' ένα ευρύ φάσμα συναισθημάτων.

Τελετουργικοί θρήνοι στην Αρχαιότητα υπήρχαν για τρεις μυθικούς ήρωες: τον Άδωνη, το Λίνο και τον Υάκινθο. Ο πιο σημαντικός ήταν για τον Άδωνη. Η παλιότερη μαρτυρία που αναφέρεται στον Άδωνη προέρχεται από ένα απόσπασμα (140aL-P) που αποδίδεται στη Σαπφώ. Διαλέγεται η Αφροδίτη με τις Νύμφες:

-Καθναίσκει, Κυθήρη', ἄβρος Ἄδωνις, τί κε θείμεν;
-Καττύπτεσθε, κόραι, καί κατερείκεσθε κίθωνας.

-Κυθήρεια, ὁ Ἄδωνις ὁ ἀβρός πεθαίνει. Τι να κάνουμε;
-Χτυπάτε, κόρες, το στήθος σας και σχίστε τους χιτώνες σας.

Τον 5ο αι. π. Χ. τα Αδώνια ήταν μία λαϊκή γιορτή, που δεν ήταν ενσωματωμένη στις επίσημες λατρευτικές γιορτές και ανήκε αποκλειστικά στις γυναίκες. Στη Λυσιστράτη οι γυναίκες, κρατώντας ένα ομοίωμα του Άδωνη, θρηνούν χτυπώντας το στήθος την ώρα που το θάβουν (στ. 387-398). «(...) ἡ γυνή ὀρχουμένη, 'αἰαί Ἄδωνιν' φησίν (...). 'Κόπτεσθ' Ἄδωνιν', φησί». (ἡ γυναίκα χορεύοντας «αλίμονο Ἄδωνη (...) κλάψτε τον Ἄδωνη»).

Αναφορά στο λαϊκό χαρακτήρα της γιορτής γίνεται και σε άλλους κωμικούς ποιητές, αλλά και στον Πλούταρχο (Αλκιβιάδης, 18.5).

«Ἄδωνίων γάρ εἰς τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας καθηκόντων, εἰδωλά τε πολλαχοῦ νεκροῖς ἐκκομιζομένοις ὅμοια προὔκειντο ταῖς γυναιξί, καί ταφάς ἐμμοῦντο κοπτόμεναι καί θρήνους ἤδον».

«Διότι, καθὼς ἐκεῖνες τις μέρες γιόρταζαν τα Αδώνια, μπροστά τους οι γυναίκες είχαν σε πολλά μέρη εἰδωλα ὅμοια με νεκρούς που κηδεύονται και μιμούνταν ταφές με κοπετούς και μοιρολόγια».

Τα Αδώνια εξακολούθουσαν να τελούνται και στην ελληνιστική και ρωμαϊκή περίοδο μέχρι τον 4ο αι. μ. Χ. Ο Θεόκριτος περιγράφει τη γιορτή στο 15ο ειδύλλιο του, ενώ ο σύγχρονός του Βίων έγραψε τον *Επιτάφιο του Αδώνιδος*, ένα τραγούδι το οποίο έχει χαρακτήρα ερωτικό, του γάμου, αλλά και θρήνου για τον Άδωνη. Σε όλη την διάρκεια της Αρχαιότητας υπήρχε η πεποίθηση ότι η λατρεία του σχετιζόταν με το μάζεμα των λουλουδιών και το ωρίμασμα και τη συγκομιδή των καρπών. Γι' αυτό και τόσο τα λόγια του θρήνου όσο και η τελετή περιφοράς του ομοιώματός του, πάνω σε κλίνη στρωμένη με λουλούδια, θεωρούνταν σύμβολο της εφήμερης ζωής του πάνω στη γη. Θεμελιώδες και σταθερό στοιχείο του θρήνου ήταν η επωδός-επίκληση «Ω τον Ἄδωνιν», που αποτελούσε έναν ιδιαίτερο πεντασύλλαβο μετρικό στίχο, ο οποίος ονομάστηκε *Αδώνιος* (- υ υ - -).

Μετά την εμφάνιση του Χριστιανισμού η περιοδική επιστροφή του Άδωνη στη γη άρχισε ν' αντιμετωπίζεται ως μυστηριακός θάνατος και ανάσταση. Ήταν επόμε-

νο στη λαϊκή φαντασία να αντικατασταθεί ο Άδωνης, ένας νέος που πεθαίνει βίαια κι απροσδόκητα, αλλά επιστρέφει στη γη, αρχικά με το Χριστό κι αργότερα με το Λάζαρο. Φαίνεται ότι οι ίδιοι οι Πατέρες της Εκκλησίας των πρώτων χριστιανικών αιώνων καλλιέργησαν τη σύγχυση ανάμεσα στον Άδωνη και στο Χριστό.³⁷

Από τον 6ο αι. μ. Χ. άρχισε να διαμορφώνεται η παράδοση του *Θρήνου της Θεοτόκου*, που δίνει όμως έμφαση στη μορφή της ολοφυρόμενης Παναγίας, αγνοώντας το Χριστό. Το πιο παλιό ελληνικό παράδειγμα προέρχεται από το κοντάκιο του Ρωμανού του Μελωδού *Εις τον θρήνον της Θεοτόκου*, το οποίο έχει τη μορφή δραματικού διαλόγου ανάμεσα στην Παναγία και στο Χριστό.³⁸ Μέσα από την παράδοση αυτή ξεπήδησε τον 14ο αι. μ.Χ. ο *Επιτάφιος Θρήνος*, άγνωστου ποιητή, που αποτελεί σήμερα μέρος της ακολουθίας της Μ. Παρασκευής. Στο θρήνο αυτό προβάλλεται η ίδια η Παναγία κι όχι ο Χριστός. Το μοιρολόι της Παναγίας και του «χορού» των γυναικών για το Χριστό θυμίζει το θρήνο της Αφροδίτης για τον Άδωνη στον *Επιτάφιο* του Βίωνα, που καλεί τα βουνά, τις κοιλάδες και τα ποτάμια να θρηνήσουν μαζί τον Άδωνη. Το ίδιο και η Παναγία αναφωνεί:

*Ἵβουνοί καί νάπαι³⁹ καί ἀνθρώπων πληθύς, κλαύσατε
καί πάντα θρηνήσατε σύν ἐμοῖ τῆ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μητρὶ.*

Ἵ γλυκὴ μου ἔαρ, γλυκύτετόν μου τέκνον, ποῦ ἔδν σου τό κάλλος;

.....
Στους στίχους είναι ολοφάνερη η αρχαία πίστη ότι ακόμα και η φύση συμμετέχει στο θρήνο για το θεό που πεθαίνει. Η χαμένη άνοιξη και ο θεός ταυτίζονται.

Παράλληλα όμως με τον *Επιτάφιο Θρήνο*, που ενσωματώθηκε στην ακολουθία της Μ. Παρασκευής, όπως πιο πάνω αναφέρθηκε, ένας άλλος *επιτάφιος θρήνος* τραγουδιέται μέσα στο ναό το πρωί της ίδιας μέρας όχι από τους ψαλτάδες, αλλά από τις γυναίκες του χωριού. Ο *επιτάφιος* αυτός, ένα μοιρολόι της Παναγίας, έχει τα ίδια χαρακτηριστικά με τον επίσημο *Επιτάφιο Θρήνο*. Διατηρεί όμως το βασικό στοιχείο των Αδωνίων, το γυναικείο και λαϊκό του χαρακτήρα.

Η προοδευτική ταύτιση του Άδωνη με το Χριστό και η ένταξη του *θρήνου της Αφροδίτης* για τον Άδωνη στη χριστιανική τελετουργία της Μ. Παρασκευής, με τη μορφή του *Επιτάφιου Θρήνου* της Παναγίας για το Χριστό, δεν σταμάτησε την τέλεση του ειδωλολατρικού λαϊκού δρώμενου. Από την τελετουργία του *Αδωνισμού* η χριστιανική Εκκλησία υιοθέτησε, προσαρμόζοντάς το, μόνο το τελευταίο μέρος, το θρήνο για τον Άδωνη/Χριστό. Φαίνεται ότι οι πρώην ειδωλολάτρες στα χωριά συνέχισαν το έθιμο, ταυτίζοντας όμως τον Άδωνη με το Λάζαρο, έναν «ήρωα», που ήταν πιο κοντά στον Άδωνη απ' ό,τι ο Χριστός. Ήταν ένας νέος άνθρωπος κι όχι Θεός, που πήγε στον Κάτω Κόσμο κι επέστρεψε στη ζωή. Η αντικατάσταση, βέβαια, του Άδωνη με το Λάζαρο είναι επιφανειακή, αφού το έθιμο δεν έχασε τίποτα στην ουσία από τη λαϊκότητα και τη δομή του. Συμμετέχουν μόνο γυναίκες. Το πρώτο μέρος έχει σχέση με τη ζωή και γι' αυτό τα τραγούδια έχουν σχέση με τα νιάτα και

37. Margaret Alexiou, *ό. π.*, σ. 116.

38. C. Trypanis (ed.), *The Penguin Book of Greek Verse*, Penguin Books, 1971, 404-414.

39. Νάπαι: κοιλάδες.

έχουν πάρει τη μορφή που έχουν τα κάλαντα των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς. Το δεύτερο μέρος, όπως και τα Αδώνια, αφορούσαν το θάνατο και γι' αυτό τα τραγούδια ήταν μοιρολόγια. Η λέξη μάλιστα *Αδωνισμός*, που αναφέρεται στη *Λυσιστράτη* (στ. 381), σημαίνει «μοιρολόι για τον Άδωνη».

Αλλά, ενώ σ' όλη την Ελλάδα διατηρήθηκε μόνο το πρώτο μέρος από τα Αδώνια, το χαρούμενο για τη ζωή, στο χωριό Φωτεινό (Νέα Τσιούκα) των Τρικάλων επιβίωσε όλη η αρχαία δομή. Το τελευταίο μέρος, ο θρήνος και η επίκληση του Λαζάρου, έχει όλα τα χαρακτηριστικά του αρχαιοελληνικού δρώμενου. Η ομοιότητα των δυο δρώμενων είναι εντυπωσιακή.

1. Και τα δυο είναι λαϊκά δρώμενα, ανήκουν στις γυναίκες και δεν είναι ενσωματωμένα σε επίσημες λατρευτικές γιορτές.

2. Οι γυναίκες χορεύουν μοιρολόγια, ενώ ταυτόχρονα θρηνούν τους «ήρωες» Άδωνη και Λάζαρο (...η γυνή ορχουμένη, *αΐαι Άδωνι' φησίν*).

3. «Μιμούνται ταφάς κοπτόμεναι και θρήνους άδουσι», σύμφωνα με τον Πλούταρχο, όπως προαναφέρθηκε.

4. Έχουν ως θεμελιώδες και σταθερό στοιχείο την επωδό-επίκληση του «ήρωα»: *Ω τον Άδωνιν-Γύρνα πίσου Λάζαρι*.

5. Η καταθλιπτική ατμόσφαιρα που δημιουργούν οι Λαζαρίνες στο νεότερο έθιμο βρίσκεται σε απόλυτη αντίθεση με το πνεύμα της χαράς, το οποίο αναδύεται από τη χριστιανική γιορτή της ανάστασης του Λαζάρου, της γιορτής του Λαζάρου και της θριαμβευτικής εισόδου του Χριστού στα Ιεροσόλυμα. Η αντίθεση της ατμόσφαιρας του εθίμου με το πνεύμα της ημέρας δείχνει πως ο Λάζαρος είναι απλά μια πρόφαση για να συνεχιστούν τα ειδωλολατρικά Αδώνια.

6. Το θέμα του μοιρολογιού, με το οποίο ξεκινάει η πομπή των κοριτσιών για τις βαπτισιόνες, έχει ευρεία διάδοση στον ελληνόφωνο χώρο και ξεκινάει με το πουλί που έρχεται από τον κάτω κόσμο, για να πληροφορήσει μανάδες κι αδερφές πόσο κακός είναι ο κάτω κόσμος. Οι απαντήσεις του πουλιού ποικίλουν.⁴⁰ Το πουλί έρχεται από τον Άραχνο, τον μαύρο κόσμο (πρβ. τη φράση «μαύρος κι άραχνος»), που είναι η προσωποποίηση του κάτω κόσμου. Οι αντιλήψεις του μοιρολογιού για την άλλη ζωή, όπως βέβαια και σε κάθε νεοελληνικό μοιρολόι, είναι οι αρχαιοελληνικές. Ο Χριστιανισμός δεν μπόρεσε να διεισδύσει στην ελληνική ψυχή, όσον αφορά αυτό το θέμα, η οποία παρέμεινε αρχαιοελληνική.

7. Το μέτρο της επίκλησης του Λάζαρου είναι το σπάνιο τροχαϊκό εφτασύλλαβο, το οποίο, όπως πιο πάνω τονίστηκε, χρησιμοποιείται στα δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται σε ειδωλολατρικά έθιμα.

´ - - / ´ - - / ´ - - / ´ - - / ´ - - / ´ - - / ´ - -

Γύρνα πίσου, Λάζαρι, / σι κλαιν οι Λαζαρίνες

Δε χρειάζεται, νομίζουμε, να συνεχιστεί η σύγκριση των δυο δρώμενων, για να δείχτεί ότι το λαζαριάτικο έθιμο του Φωτεινού αποτελεί επιβίωση του αρχαιοελλη-

40. G. Sauner, *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια. Τα μοιρολόγια*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1999, 380.

Ένα πουλάκι ξέβγαινε από τον κάτω κόσμο...

Στην παραλλαγή του Φωτεινού ο στίχος είναι:

Ένα πουλάκι ξέβγαινε απ' τ' Άραχνον τ' ανάθι...

νικού των Αδωνίων. Το ερώτημα βέβαια είναι πώς ένα τέτοιο ειδωλολατρικό λαϊκό δρώμενο επιβίωσε σ' ένα απομονωμένο ορεινό χωριό των Χασίων. Η περιοχή των Χασίων κατοικήθηκε από ελληνόφωνα φύλα από τη δεύτερη π. Χ. χιλιετηρίδα. Οι κάτοικοι της περιοχής του χωριού Φωτεινού είναι γηγενείς. Μακριά από τους δρόμους μετακίνησης πληθυσμών, απομονωμένοι κι ανεπηρέαστοι, μια και το πολύ να επικοινωνούσαν με τα διπλανά χωριά, ζούσαν ασχολούμενοι για αιώνες αποκλειστικά με τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Είναι επόμενο τα έθιμα που διαμορφώθηκαν τους πρώτους αιώνες εγκατάστασής τους στην περιοχή να μεταβιβάζονταν αναλλοίωτα, σχεδόν, στις επόμενες γενιές, αφού ανταποκρίνονταν στις κοινωνικές και θρησκευτικές ανάγκες, που παρέμειναν ίδιες. Η εθελούσια ή αναγκαστική υιοθέτηση του Χριστιανισμού φαίνεται ότι πολύ λίγο επηρέασε τις αντιλήψεις τους για τη ζωή και το θάνατο. Αφού ο Χριστιανισμός δεν επέφερε καμιά αλλαγή στις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, δεν υπήρχε κανένας λόγος ν' αλλάξουν τα έθιμά τους. Αλλά για να μην έχουν προβλήματα με το νέο «κατεστημένο» προσάρμοσαν, κάπως, το έθιμο ώστε να γίνεται αποδεκτό από τη νέα θρησκεία. Όσο οι συνθήκες παρέμειναν αναλλοίωτες και το χωριό απομονωμένο, το έθιμο συνέχισε να υπηρετεί τις ψυχοκοινωνικές ανάγκες των κατοίκων. Από το τέλος όμως της δεκαετίας του 1950 οι συνθήκες ζωής του χωριού άρχισαν ν' αλλάζουν ριζικά. Ήταν επόμενο η παραδοσιακή ζωή να καταρρεύσει και το έθιμο να σβήσει. Οι τελευταίοι που βίωσαν το έθιμο ήταν η γενιά των τεσσάρων γυναικών από το χωριό Φωτεινό, που γεννήθηκαν πριν από το 1940 και οι οποίες μας αφηγήθηκαν το έθιμο και τραγούδησαν τα λαζαριάτικα τραγούδια. Πρόκειται για τις: Δέσποινα Κουτούμπα, Σοφία Κουτούμπα, Κατερίνα Ποντίκα και Βασιλική Παπακωνσταντίνου. Τις ευχαριστούμε μ' όλη μας την καρδιά.